

НЕОФИТ РИЛСКИ – РОДОЛЮБЕЦ, КНИЖОВНИК И ПЕДАГОГ – НОВАТОР

Доц. д-р Невена Филипова

ЮЗУ “ Неофит Рилски

Благоевград

ЖИЗНЕН ПЪТ И ЛИЧНОСТНО ФОРМИРАНЕ

Епохата на националното ни Възраждане е време на истински подем в цялостния живот на българите. Наблюдава се значителен по форма и значение напредък във всички области на обществения живот.

Новите общественно-икономически реалности водят след себе си необратими промени в цялостния духовен облик на българското общество – ново отношение към човека и обществените процеси, неистов стремеж към просвета и главно – борба за национално самоопределение, свобода и самостоятелен път на развитие.

Всички тези процеси освобождават постепенно българина от мисълта за историческата му обреченост на необразован и покорен.

Характерната за възрожденските процеси хуманистична насоченост се отразява върху редица морално-етични аспекти-човешко щастие, добро и зло, нравствено съвършенство и др

Духовните процеси у нас през епохата на Възраждането се отличават с изключителен национален заряд, водещ и до сериозен политически отзвук.

Формиращата се българска интелигенция в този период се отличава със сложна и многообразна идейна характеристика.” Като цяло тя отразява преходния характер на процесите и е резултат от твърде сложно взаимодействие на много обективни и субективни, базисни и надстроечни фактори.¹

Възраждането е време на духовна свобода на човека и нарасналото доверие в собствената му ценностна система. Подлага се на съмнение всичко, което ограничава свободата на личността.

Основна характеристика на Балканското, в т.ч. българското просвещение е свързана с отстояването на националния принцип, стоящ в основата на стремежа за национално еманципиране. Липсата на самостоятелна държавна организация, система от културни институции, както и не особено развитите икономически процеси, налагат съществуването на традиционни форми в идейния живот на българина. Настъпването на промени в икономическата, социалната и културната област характеризират чисто националните измерения на Възраждането – себеоткриването на българите като народ и култура – в езика, историята, литературата, идеята за свобода и други. По доста ясен и категоричен начин книжнината на XVIII и XIX век отразява ставащите идейни промени.

Съществен елемент в характеристиката на българското възрожденско общество е оформящото се национално самосъзнание. В това отношение българското възрожденско училище заема подобаващо място.

Представителите на новобългарското просветно движение зареждат учениците си с патриотизъм и чувство за дълг пред народа. Поради исторически сложилите се обстоятелства българският учител е не само учител, а истински родолюбец.

¹Радкова, Р.Българската интелигенция през Възраждането.С., 1988, с.285.

Като цяло новото българско възрожденско общество, респективно българската интелигенция има да реши сложната задача за “ догонване” развитите в културно отношение страни. Натрупаният опит и пример на другите народи в известна степен улеснява решаването на тази задача.

Особено осезателно се чувства влиянието на гръцкото Възраждане. Поради по-ранното проникване на просвещенските идеи в средите на гръцките културно-просветни среди, Гърция става посредник на новите идеи и възможност за приобщаване към идеите на новото време. Не бива да се подценява и влиянието на Сърбия и Русия върху българските възрожденски процеси.

Създаването, развитието и укрепването на българското възрожденско училище е тясно свързано с новите изменения и във възпитателната работа. Доказателство за това откриваме в запазените от това време документални материали на общественици, политически и културни дейци – учители, духовници, вестникари, издатели и др.

Не малка част от българската възрожденска интелигенция (Н.Бозвели, д-р П.Берон, Н.Рилски и др.) ратува за самостоятелно културно-просветно развитие на българите. Преходът от старото към новото българско училище се извършва през XIX век. Мнозина българи-патриоти, макар и получили образованието си в чужди училища, остават верни на българското национално самосъзнание и през целия си живот работят за българската кауза. Все по-осезателно започва да се чувства нуждата от нов тип училище. От образование, което ще подготви и новия тип българин. Българин, който по категоричен начин ще постави въпроса за духовната и политическа свобода на българите. Сред плеядата видни просветни дейци от

епохата на Възраждането, с особена яркост се откроява личността на Неофит Рилски.

Роден в края на XVIII столетие (1793), Никола Поппетров Бенин / след замонашването си Неофит Рилски/, е от будно семейство на формиращата се новобългарска търговска буржоазия. Фамилията на Никола / Неофит/ търгува с памук. Баща му обаче избира професията на свещеника и даскала. Преданията говорят, че той учи децата на четмо и писмо в откритото от самия него килийно училище. Майката на Никола / Неофит/ Екатерина е от Германовия / Голевия/ род от Банско. И двата рода / Бениния и Германовия/ са известни с търговските си кантори във Виена и Будапеща.

Изследователите спорят за родното му място. Според една биографична справка той е роден в Банско. Други, като В.Григорович, К. Иречек и Рачо Косев, Неофит Рилски е родом от с. Гулийна баня.²

По-късно / 1926г./ Ив.Шишманов прави опит да изясни родното място на Неофит. Позовавайки се на някои писма на банскалии до него, Шишманов представя аргументи в полза на тезата, че родното място на Неофит Рилски е гр. Банско. Споровете около родното място на Неофит Рилски ту затихват, ту отново се подновяват.Едно е сигурно. Независимо дали е роден в Банско или с. Гулийна баня, Неофит е от онези просветни дейци в Югозападна България, които дават сериозен принос в духовното развитие на страната ни.

Средата, в която расте малкия Никола – богати търговски родове с възможности да пътуват и опознават богатата култура на Западна Европа, оказва решаващо влияние върху неговото личностно формиране.

Времето на личностното изграждане на бъдещия просветен деец е изпъстрено с интересни и бурни събития – разложението на турския

² Вж. По-подробно Радкова, Р.Неофит Рилски и новобългарската просвета, С., 1983, стр. 10.

феодализъм и изграждането на новите икономически отношения, повлияват върху цялостния общественно-икономически живот на Балканите. В чисто културен план настъпват също редица промени-рушат се старите религиозно-схоластични ценности, на преден план излизат идеите на хуманизма и разума. “Преходът от средновековните форми на обществено съзнание в балканските страни съвпада по време с развитието на идеите на Просвещението в Европа, което като сложно идеологическо течение е свързано с разпадането на феодалните отношения и развитието на новите прогресивни идеи на буржоазните революции”.³ Върху идейното формиране на Неофит рилски силно влияние оказват обичаите и традициите, пазени и почитани ревностно от банскалии. В Банско по това време има метоси на големи български манастири. Особено сред тях се откроява метохът на светогорските таксидиоти от Хилендар. Банскалии често пътуват и до различни манастири, а най-често посещават Рилския манастир като правят и някои дарения. На манастирски свещник в параклиса “Св.Архангел” е гравирано: “ 1753 хаджи Стоил Димитриев от Банцку”, а върху богослужебни съдове е отбелязано дарението на банскалията Йоан Хаджиласков от 1771г.⁴

Още повече, че в метоха на Рилския манастир в Банско е отворено килийно училище. Благодарение на него грамотността на манастирското духовенство е факт. В него школуват и такива български просветни дейци като Христати Павлович, Аверки Попстоянов и други. Богослужението в църквата в Банско се извършва изключително на славянски език по руски църковни книги. Снабдяването не само на Банско, но и на близките до него селища е резултат на задграничните пътувания на заможни банскалии.

³Радкова, Р. Неофит Рилски и новобългарската култура, С., 1983, стр.14.

⁴ Пак там, стр. 19.

Банско по това време се слави и с живописната си школа с основател Тома Вишанов Молера, школувал във Виена.⁵

Решаващ момент в жизнения път на младия Никола е заминаването му за Рилския манастир. Въпреки нежеланието на родителите му/ според някои предания/, той напуска Банско през 1811 година, за да се установи в Рилската обител. И не само това, но и да остане там и да приеме монашески сан. Работата на видни книжовници като Никифор, Теофан и др. в книжовната школа в манастира, богатата манастирска библиотека и книговезница, са притегателна сила за много българи. Затова заминаването му на това свято място не бива да се приема като изненада.

Със сигурност не се знае и точната година на замонашване на Неофит. Същественото в случая е, че младия Никола получил вече духовното си име Неофит, усърдно учи гръцки език в манастирското училище. Това дава повод на манастирските братя да го изпратят, вече 28-годишен, да продължи обучението си в Мелник.”...да следва учението си тамо, гдето тогава имало най-знаменитото училище во всичката Македония, въ което был началный учител славный и многым знаемый...”⁶

Обучението му в Мелник, където има възможност да се запознае с елинската култура в оригинал, Неофит разбира нуждата от обогатяване и усъвършенстване културно-просветния живот на българите. В тази интелектуална среда той взима и решението да състави гръцко-български речник в полза на младите българи. Това личи от текста: “... до гдето был в мелничко училище в шестгодишно продолжение, с матимыте си заедно старался прилежно и да събира материал на греческий язык, за да може да состави един греко-

⁵ Вж. Василев, А., тома Вишанов – Молера, С., 1969.

⁶ Вж. НБКМ, БИА, II, А, 4638.

болгарский словарь...за улеснение на българските ученици, които ще отиват да ся учат в гръцките училища...”.⁷ Макар и незавършен този речник е сериозен принос на Неофит за просветното ни дело. Работата му над него е доказателство за отговорното отношение и родолюбивите чувства на Неофит, когато става дума за културния напредък на народа ни. Този акт на рилския монах е доказателство и за сериозен поглед към процеса на взаимно опознаване на балканските народи. Това е израз и на процеса на задълбочаване и разширяване връзките между балканските страни, който е свързан с разпространяването на идеите на Просвещението на Балканите”.⁸

Подкрепата, която Неофит получава от учителя си Адам Цапек от Мецово в процеса на съставяне на речника, е от особено значение за него, особено в моменти на съмнение, че ще се справи с това. “Добро е делото, което си предприел за обща полза, но не е добре да не можеш да /го/ носиш, след като веднаж си /го/ приел...Иначе този речник, който ще се яви за пръв път между твоя народ, ще бъде като някога корабът на Тедей в Атина, както и след това корабчето на Петър за русите---“.⁹ Има предположения, че в Мелник Неофит се среща и запознава и с Емануил Васкидович, който е родом от този град.

Мелнишкият период в живота на младия рилски монах слага сериозен отпечатък върху формирането му като истински просветен деец – родолюбец.

Следващата стъпка в духовното израстване на Неофит Рилски е учителстването му в Самоков. Първите десетилетия на XIX век е време на постепенни промени в просветното ни дело – усеща се потребността от светски знания, от нов подход в обучението,

⁷ Пак там.

⁸ Конев, Ил. Литературни взаимоотношения и литературни процеси, С., 1974, стр.178.

⁹ Вж. По-подробно Снегаров, Ив. Принос към биографията на Н.Рилски, С., 1951, стр.227-228.

съответстващ на рационализма на европейските стандарти. Излизането на “Рибен буквар” на д-р Петър Берон е също част от настъпващите промени в българското училище и просветно дело, свързани с нова образователна система и нов метод на преподаване.

Учителската дейност на Неофит в Самоков не е осветлена с много запазени документи. Тези, обаче, които съществуват са достатъчно доказателство за това, че той е обичан от своите ученици, които не са малко, и които е обучавал на гръцки език и на славянски езици. Не случайно кръгът от ученици около Неофит от този период са видни културно-просветни дейци по-късно – Захари Зограф, Захари Круша, Кесарий Попвасилев и други. Всички те с дейността си по създаване на речници, учебни помагала, граматики и преводи, допринасят за разгръщане движението за светска просвета у нас.

Връщането на Неофит в Рилския манастир в 1831 година е свързано с нуждата от просветени монаси. Ангажиментите му като манастирски секретар, отнема почти цялото му време и не му позволяват да се занимава с активна книжовна и педагогическа дейност.

Опожаряването на Рилския манастир в 1833 година поставя тази българска светиня в изключително тежко материално положение. След молба до цариградския патриарх, част от монасите, описани в нея като “мужи честни и свещеннолепни” в качеството си на таксидиоти събират средства за възстановяване на опожарените манастирски сгради. Пролетта на 1833 година Неофит Рилски се установява в метоха в Казанлък. В придружителното писмо, което Неофит носи със себе си е представен като “честаго во Христе брата,... муж кроток, смирен, благовейн и пр.”¹⁰

¹⁰Вж. Радкова, Р. Неофит Рилски и новобългарската култура, С., 1983, стр. 38.

Жизненият път на Неофит Рилски е свързан много тясно с работата му в Габровското училище – първото новобългарско училище у нас. Грижата на Васил Априлов в намирането на най-подходящ учител за училището личи от съвета му, отправен към габровските епитропи и най-вече към братята Димитър и Христо Мустакови да не се губи време за това: “...ами мислим от онези даскали що са намерят сега там или около там, да призват епитропите едного... и да го погодят да иде в Букурещ да научи там в школото влашко редът редът на алилодидактики”.¹¹

В нарочно писмо до търновския митрополит Иларион братя Мустакови оповестяват, че в поверената му епархия има подходящ учител за Габровското училище.

Заминаването на Неофит Рилски за Букурещ е свързано с редица неудобства за манастирските братя в Рилската обител – трябва да намерят друг таксидиот за Казанлък. Те приемат с неохота предложението за заминаването на Неофит . Това налага намесата и на търновския митрополит. Чувството за отговорност на Неофит не му позволяват да напусне своеволно Казанлък, макар че работата му по таксидата му пречи да се отдаде на книжовни занимания.

В крайна сметка през февруари 1834 година Неофит тръгва за Букурещ. Престоят му в този град е свързан с редица неудобства и неудачи. От писмата му става ясно, че обещаното му покровителство от габровските търговци в Букурещ не е изпълнено. Нещо повече, Неофит е принуден да се охарчи без това да е свързано с поставените му задачи. По думите на търновския митрополит след като “ ...дошел в Букурещ с други надежди, не е намерил никакво покровителство, а скитал без работа по улиците на Букурещ... ”.¹²

¹¹ Вж. Априлов, В. Съчинения, С., 1968, стр. 234 и сл.

¹² Вж. Снегаров, Ив. Цит. съч. стр. 59-60.

Предполага се, че новият метод на преподаване Неофит усвоява в т.н. “царска школа”, т.е. “Бейската академия”, в която учат не малко българи – Никола Пиколо, Хр. Мустаков, Ал.Богориди, П.Берон и други. Тъй като у нас по това време обучението се води предимно по църковни книги, задачата на Неофит е да преведе и подготви за отпечатване на подходящи учебници и учебни пособия. Познавайки учебното дело у нас по това време, Неофит иска в българското училище да се преподават “высоки науки”.

Виждането за модерно училище и модерно образование за българите, Неофит поставя като изискване пред всички просветни дейци, които милеят за културния напредък на българския народ. Убеден привърженик на новобългарската просвета, Неофит призовава съотечествениците си да работят за утвърждаването на новото българско училище, за прилагането на нови форми на работа, които ще подготвят българските деца за предизвикателствата на живота. Това отношение на Неофит към ролята на просветата стои в основата на призивите му първо да се съчиняват, превеждат и отпечатват училищни книги. Той недвусмислено подчертава необходимостта българското училище да притежава необходимите способности, за да се наложи като нещо важно за напредъка на българите. Сравнението, което прави между вярващия човек, който може да се помоли Богу и без да бъде в специална сграда, и обучението за което е необходимо специални условия, доказва приоритетите на първия новобългарски учител. Затова в предговора на “Болгарска граматика” убедено заявява необходимостта първо да се печатат книги на нашия български език, а после Ветхий и Новый завет.

По това време у нас вече се появяват и първите български учебници – “Аритметика или наука числителница”/ 1833/ на Христати Павлович; “Славянобългарско детеводство” на Емануил Васкидович и

Неофит Бозвели/ под печат е в 1834г./ . Преди това / 1824г./ излиза и “Рибен буквар” на д-р Петър Берон.

Разбира се от изключителна важност за новобългарското училище имат взаимоучителните таблици / 78 на брой/, подготвени от Неофит. Догадките за това какво е взел от гръцките и руски образци и кое е разработил самостоятелно, не е най-важното. По-същественото е историческата им стойност в качеството на учебни помагала за обучението в новобългарското училище.

Не бива да пропускаме и създадената от Неофит “Българска граматика”, чрез която иска да покаже на българския народ значението на родния език. Без, разбира се, да има претенции за изчерпателност и съвършенство. Във филологическото встъпление той признава, че трудът му “не обещава совершенна граматика”, а по-скоро искрено желание българите да изучат граматиката на родния си език, преди да изучават чужди езици. Това още веднъж доказва всеотдайността му към националната просвета, въпреки уважението му към елинската култура.

С дейността си в Габровското училище Неофит допринася да идейното формиране на много учители и обществени дейци. Така благодарение на него Габрово се превръща в известен новобългарски център. Началото е свързано с преодоляване на много трудности - записването на учениците по всяко време на годината, неуреденият въпрос със заплащането му и не на последно място липсата на опит по организирането на този тип училище. Като прибавим и различните сплетни и слухове по негов адрес, консерватизма на някои габровски чорбаджии, става ясно, че работата му по полагане основите на новобългарската просвета никак не е била лесна. Това не е повод Неофит да се откаже. Неговата всеотдайност, принципност личи и от

отклонената от него покана на сръбския княз М.Обренович да заеме висок пост в духовната йерархия.

В края на 1836 година работата му в Габрово става почти невъзможна. Въпреки усилията му да преодолее настроенията на някои личности срещу него, Неофит с болка съобщава, че е принуден да прекрати учителската си дейност в първото новобългарско училище. Напуска Габрово на 6 май 1837 година. Следва кратък престой в Сопотския манастир, пътуване до Света гора и връщане в Рилския манастир, за да получи съгласието на манастирските братя за учителстването му в Копривщица. По повод отварянето на Копривщенското училище четем: “Освятилася школа копривщенская от филиппуполскаго архиереа г. Никифора, тогда провозгласил я и краткое словечко увещателно и похвално¹³” и на 27 септември започват занятията в училището.

Новината за учителстването му в Копривщица е повод тук да дойдат да се учат младежи от различни райони на страната. Даже и негови ученици от Габрово пристигат в училището на Неофит в Копривщица. Учители, които искат да усвоят новия начин на преподаване също пристигат в Копривщенското училище. Това е доказателство за голямата популярност и авторитет на Неофит. Резултатите от работата му тук са видни – скоро много негови ученици откриват училища от нов тип.

В Копривщица Неофит се занимава не само с учителска дейност, а и с проповедническа. Контактите му с народа имат за цел популяризиране на сказки с нравствено-религиозно съдържание. Според Румяна Радкова в тези сказки можем да търсим откриваните по-късно “неделни училища” за възрастното население. Прави

¹³ Вж. Шишманов, Ив. Нови студии в областта на Българското възраждане, Сб. БАН, CV, 1925, стр. 97.

впечатление, че Неофит се стреми да свърже проповедите си по повод християнските празници и с ролята на просветата като дар и враг на суеверията. Проповедническата му дейност е доказателство и за задълбоченото познаване на богословската литература.

С усърдие Неофит се заема и с превода на Новия завет, инициативата за което е на лондонското библейско дружество. Без да е убеден в искреното съгласие на Цариградската патриаршия лично той да направи този превод, Неофит започва работата си по него. Не го спират и уморителните му задължения, и влошеното му здравословно състояние, а работи по превода с “голямо прилежание и грижливост”.¹⁴ Въпреки многобройните спънки от страна на патриаршията по отпечатването на превода на Новия завет на български, лятото на 1840 година изданието е готово. Реакцията на Цариград е доста остра – да се унищожи изданието, заради неточности в превода. Без да са основателни мотивите ѝ, явно Цариградската патриаршия с това разпореждане иска да спре духовното пробуждане на народа ни: “...чи българското Евангелие запретиха, това е от завист да си не отворим очите, в него нема нищо противно и лъжливо. Инак немаше да го пуснат в Русия да го читат поданите руси”.¹⁵

Въпреки многото си ангажименти Неофит Рилски поема още един. Манастирското братство в Рилския манастир иска от него преработване и издаване Службата и Житието на Иван Рилски.

Преводът, който прави на Езоповите басни под заглавие “Езопа фригийскаго всем знаемаыя басны с житием преводашася Неофитом П.П.”, е свързано и с намеренията на българските книжовници от

¹⁴Снегаров, Ив. Цит. съч. Стр. 103.

¹⁵ Априлов, В. Съчинения, стр.323.

началото на XIX век да превеждат текстове с нравствено-поучително и национално съдържание.

Поканата, отправена към Неофит за учител в Стара Загора, той приема с ентузиазъм, но десетина дни след пристигането си / април 1846г./ той напуска и се връща в манастира с намерение да се отдаде на книжовна дейност.

Съществен етап от живота и дейността на Неофит Рилски е поканата, отправена към него от Цариградския синод да ръководи катедра в богословското училище на о-в Халки.”...светата Христова църква, като одобри да бъдеш назначен в нея на длъжност и служба, свойствена на познанията и учителската ти способност, и имайки нужда от такова твое служене, с увереност в твоята ревност и успеваемост според сведенията, които има за твоята личност..., поръчваме и заповядваме на твоя преподобна ученост, щом получиш това писмо, да се приготвиш...да тръгнеш и дойдеш тук”.¹⁶

Работата на Неофит в богословското училище допринася за утвърждаване и на собствения му авторитет на учител, и престиж за целия български народ. Отличаващ се с енергичност и всеотдайност, Неофит изпълнява преподавателските си задължения с ерудиция и чувство на отговорност – редактира съставената граматика на черковно-славянски език, съставя христоматия на славянски език, в чиито предговор научаваме за мотивите му – необходимостта учителите и свещениците да научат славянски език, който е корен на много “новейши езични отклонки”. В края на христоматията включва и славяно-гръцки речник в обем от 375 страници.

Престоят му на о-в Халки свързваме и с превеждане на славянски на църковен типик, обемист/ 360 стр./ псалтирски сборник, съдържащ преводни, преработени и собствени музикални църковни

¹⁶ Снегаров, Ив. Цит.съч. стр. 330.

творби. Между тях особено се открояват музикалните творби “Блажен муж”, “Похвальная песен преподобнаго Отца нашего Иоанна Рилскаго” и други. Тези негови творби имат изключително значение за българските църкви, въвеждащи богослужение на славянски език.

Благодарение на авторитета си, Неофит успява да издейства в него да се учат и няколко български момчета. Доказателство за уважението на цариградските българи към него е и поканата им да произнесе тържествено слово при освещаването на българския параклис “Св.Стефан”.

Добрият прием, който намира в богословското училище, авторитета и уважението, на които се радва не му помагат да превъзмogne носталгията към отечеството. Вече почти шестдесет годишен Неофит се връща в Рилския манастир през септември `1852 година. Връща се там, откъдето започва дейността си, откъдето тръгва като юноша, когато напуска родното си място. И остава в Рилската обител до края на живота си – 1881 година.

Жизненият път и личностното изграждане на Неофит е един непрекъснат процес на обогатяване и усъвършенстване. Процес, в който приоритетно място заема стремежът му да бъде полезен на съотечествениците си, да ги подкрепя, да подпомогне културно-просветния растеж на своя народ в усилията му да заеме достойно място сред останалите европейски народи.

НЕОФИТ РИЛСКИ – ПРЪВ НОВОБЪЛГАРСКИ УЧИТЕЛ

В своята 13-вековна история българският народ неведнъж се е изправял пред събития, които имат решаващо значение за неговото утвърждаване. Съдбовно значение за духовното му развитие има

появата именно на новото българско училище/ през първата половина на XIX век/. Личността и делото на Неофит Рилски заемат съществено място в този етап от развитието на родното ни училище.” А движението за народна просвета изиграва ролята на мощен ускорител в съзряването на националното съзнание, въздейства на борбата за църковна независимост и за крайната ѝ победа – признаването на българската нация в пределите на Османската империя.¹⁷

Именно на новото светско училище се пада изключително отговорната задача да формира плеяда от родолюбци, които стоят начело на борбата ни за културно и национално признаване. “Българското училище – пише Вера Бойчева – преминава за един век онова развитие, което училището на напредналите европейски народи преминава за период от няколко века – XIV – XIX в.”¹⁸

Една от особеностите на културно-националното ни развитие през Възраждането е противоречието между духовната извисеност на отделни личности и липсата на достатъчно подходящи условия за разпространение на новите просвещенски идеи.

Стремежът за по-широка народна просвета постепенно си пробива път в българското обществено пространство. Формиращата се българска възрожденска интелигенция има историческата мисия за разпространението на прогресивните идеи в областта на културата и образованието. Дейността ѝ е свързана с редица трудности като: наличието или отсъствието на обществено-икономически и политически условия за това; състояние и възможности на училищната ни практика, за възприемане и претворяване на европейските образователни идеи и др. Изоставането на българите по обективни причини от общокултурните процеси на Запада дава

¹⁷ Асенов, П. Неофит Рилски, С., 1983, стр. 3.

¹⁸ Бйчева, В. Сравнителна характеристика на българското и сръбското училище в края на XVIII и първата половина на XIX век, Год. на СУ, т. XVIII, 1975, кн. I, Педагогика, с. 101-102.

сериозно отражение върху работата на българската интелигенция .Формирането ѝ при утежнени политически условия утежнява нейната задача в общокултурните процеси.

Като водеща институция в българската култура, българското училище през цялата си история съдейства за приобщаване на народа ни към по-прогресивните идеи. Ярък пример в това отношение е и новобългарското училище. Със своята притегателна сила и стремеж да обслужва реалностите на времето, то става проводник на просвещенските идеи за издигане ролята на просветата, разума и реалното образование. Реформаторското отношение към проблемите на образованието се чувства и в дейността и книжовната продукция на Неофит Рилски. Не случайно той дава предимство на откриването на училища и създаването на граматика.

Като институция, фокусираща в себе си целия духовен живот на българина, възрожденското ни училище изиграва изключителна роля за културно-просветната еманципация на българския народ сред останалите народи.” В това си предназначение и със своята културно изграждаща дейност то е в многообразно по съдържание взаимодействие с преобразования, които определят съдържанието на епохата, укрепващата позиция на Възраждането спрямо Просвещението, еманципирането на българското общество, автономността на българската обществена мисъл в Османската империя и извън нея в света на цивилизованите народи и държави, подготовката и осъществяването на националната революция”.¹⁹

Проблемите, които българите трябва да решат за създаването на нов облик на българското училище и да отговорят на европейските постижения, се отнасят до следното:

¹⁹ Конев, Ил.Българското Възраждане и Просвещението.Т.ІІ,С.,1991, стр.147.

- материална и организационна осигуреност на новото училище;
- подготовка и издръжка на учителски кадри;
- разпространение на книжнина на роден език и др.

В този процес на духовно обновление не малка роля се пада на българската община. Тя решително подкрепя ориентирането на възрожденското ни училище към светска наука и образование, към опознаване и приобщаване към новите педагогически идеи.

Готово ли е българското общество като цяло за претворяване в практиката на тези идеи? Не бива да се забравя, че протичането на тези процеси става в особени условия – ограниченията на робството. Бедността на голяма част от общините става причина за не реализирането на иначе хубави идеи по откриването и издръжката на училища. Въпреки неимоверните трудности и препятствия, българското възрожденско училище не отстъпва в стремежите си да осигури духовен престиж на българския народ сред останалите европейски народи.

Въпросът за подготовката на учителските кадри за новобългарското училище и обучението на роден език стои с не по-малка острота. Изпращането на Неофит Рилски в Букурещ за усвояване на модерната по това време в европейските страни взаимоучителна организация и превеждането на взаимоучителните таблици са доказателство за това.

Сред цялата плеяда дейци на новобългарското просветно движение сериозно се откроява обединяващата фигура на Неофит Рилски – първият новобългарски учител. С педагогическата си дейност той става живата връзка между няколко поколения просветни дейци. Неофит Рилски е от онези дейци, които свързват пълноценното си съществуване с постоянния духовен напредък на своя народ.

Където и да се намира – в Габровското училище или в Копривщица, в Рилския манастир или ръководител катедра в богословското училище та о. Халки, Неофит се представя като изключителен родолюбец, човек, отдал сили и време за културното възраждане на своя народ, за политическа и духовна свобода. Не престава да се интересува от обновителните процеси в българското възрожденско училище. Търсен е за съвети по организирането и отварянето на много училища. Не рядко неговото мнение се оказва решаващо за реализирането на една или друга идея. Поканата на Старозагорчани да организира работата в новопостроеното училище е съпроводена със следното обръщение: “И ние благодарим на Бога първо, че се сдобихме с училище и второ, защото се направи във вашето време, защото със вашето натъкмяване, знаем, че може да се нарече училище. Заради това синца ...молим ви да ни дойдете за учител. Ние знаем, че не сме достойни за вашето всепреподобие и пр”.²⁰

Неофит непрестанно зове за духовно издигане и нравствено съвършенство. В творбите му се чувства пламенната проповед на големия патриот и просветен деец, който обявява война на невежеството и духовната леност. “Не е ли воистину велик стид нам да останем ний най-назад?...До кога заблуждение! До кога невежество! До кога сон грлубокий! Стига толкова спавание, що е спавала нашата България доволно векове. Собудете се поне от тука натаму”.²¹

За заслугите на Неофит става дума още в “Денница” на Васил Априлов. По думите му, делото на Неофит се мери по ръст с това на Константин Философ.

²⁰ Шишманов, Ив. Студии из областта на българското възраждане, С., 1916, кн. IV, с. 171.

²¹ Болгарска граматика. Сега първо сочинена от Неофит П. П. суцаго из священния обители Рилския ...Крагуевац, 1835.

От огромната преписка на Неофит научаваме за уважението, с което се ползва като човек, заел се с просветата на българската младеж, о и човек, който знае “ елиника чисто и български чисто”. Свидетелство за това е и поканата на гръцката патриаршия да заеме катедра по славянска филология в Халки. А братството в Зографския манастир изразява възхищението си от Неофит, като го сравнява с най-великите мъже на гръцкото духовно възраждане – Евгения Вулгарис и Теотокис.

При срещата си с него през 1849 година С.Филаретов изразява своето очарование с думите, че е честит, “ гдето се запознал с човека, който е посветил целия си живот на полезно служене на отечеството”.²²

Незаменима опора и постоянен съветник на своите ученици, Неофит Рилски е боготворен от тях. Захари Зограф го нарича / в 1837г./ “ пресветла машала” на българския народ. Захари Княжески се подписва “ покорний и незлобливий ваш ученик”. Много често за учениците му е достатъчно само да се осведомят, че е получил писмото им и се чувства добре.

Но и Неофит не ги изоставя. Дори и след като отдавна са напуснали училището. Утешава ги, обнадеждава ги, помага им по всякакъв начин, препоръчва ги на общините за учители – т.е. до края те си остават неговите ученици, а той незаменимият учител във всяко отношение.

Ако Паисий поставя националното осъзнаване в пряка връзка с просветата на роден език, а Софроний призовава за български училища с български учители, то практическото осъществяване на тази идея започва с дейността на Неофит Рилски в Габровското училище. Той е един от онези дейци на българското Възраждане,

²² Шишманов, Ив. Цит.съч.С., 1926, стр.371.

които ни поразяват с всеобхватните си интереси, с безкрайното си трудолюбие и себеотрицание, с високата си нравственост и безкомпромисност.

Традициите в родния му град Банско, семейната среда и редица други културни средища в Югозападна България / най-вече Рилският манастир и Мелник/, са едни от най-важните фактори за оформянето му като виден деец на българската просвета и култура.

Историко-педагогическите проучвания в областта на просветното дело целят откриване и съхраняване на всичко ценно, създадено от нашите предшественици, и което може успешно да обслужва и съвременното обучение. Осъществяването на приемствеността в педагогическото наследство на Неофит Рилски изисква:

- анализиране и конкретизиране същността и спецификата на качествено новите му теоретични възгледи и практически опит;
- дешифриране на някои недоизказани идеи и схващания;
- определяне степента им на годност да служат за развитието на съвременните педагогически идеи и обогатяването на педагогическата практика;
- разработване на напълно нови идеи, произтичащи от педагогическото му наследство²³.

Някои от посочените направления в педагогическото наследство на Неофит Рилски са разработени, но други си остават недостатъчно изяснени. Като пръв новобългарски учител реформатор Неофит Рилски присъства към тази си дейност с изключителна отговорност и загриженост Новобългарското училище, според него, трябва да бъде училище от нов тип, което да се различава коренно от килийното и да

²³ Попов, Ат. И Н. Филипова, Н. рилски – родолюбец, книжовник и педагог-новатор, Струма, кн.1,1992, стр.75.

бъде стъпало в духовния растеж на българския народ. Това налага цялостно преустройство на учебното дело, нова училищна организация, ново учебно съдържание и подготовка на учителските кадри.

Условията за успешното развитие и утвърждаване на новото българско училище, според Неофит, са свързани със:

- използването на нови форми на работа с цел подготовка на подрастващите за реалния живот;
- изграждането на специфична материална база, отговаряща на изискванията за нов тип обучение;
- създаването на нови учебници и добре подготвени учителски кадри;²⁴

Много от разглежданите от Неофит Рилски въпроси, свързани с провеждането на успешна учебно-възпитателна дейност, звучат актуално и днес. Сега, когато говорим за необходимостта от преустройство в духовната сфера, свързано с утвърждаване на нови ценности и усъвършенстване на училищната ни система, идеите на първия новобългарски учител, успешно могат да обслужват и училищната ни практика днес.

Като един от будителите и първи новобългарски учител, активен общественик, Неофит Рилски също като други начева народополезната си дейност от такава обител като Рилския манастир. С какво да свържем началото на дейността му? С бягство от дома и отиването в манастир? Как попада там? Коя е причината, за да се устреми към него така решително? Да изписва заедно с Димитър Молеров църквата “Покров Пресвета Богородица”, както твърдят

²⁴ Вж. Попов, Ат. и Н. Филипова, цит. съч., стр. 75.

някои автори? Кой го е учил на живопис? – Димитър Молеров или бащата – първомайстор иконописец? Все въпроси, чийто отговори изискват внимателно вглеждане както в средата, в която се ражда и оформя Неофит Рилски, така и в собствените му разбирания за полезен и смислен живот. Не можем да пренебрегнем и фактът, че съществуващата в манастира книжовна школа, имената на Йосиф Брадати /дамаскинарят/, на книжовници като Никифор и Теофан са напълно достатъчен мотив за младия и жаден за знания Никола да замине за манастира. Затова решението му да се установи там трябва да се счита не за моментно хрумване, а за достатъчно добре обмислено решение.²⁵

А бъдещето му? Намерението му да остане в манастира и повелите на църковния закон означават отказ от светски живот. И начало на много отрицателни емоции в семейството с обществен отзвук, бягство от дома”.²⁶ И защо точно в Рилския манастир? Може би защото по думите на Петко Асенов той е истински български манастир – по съдба, по характер и крепост на българския дух. Защото е свързан с името на ”чудотвореца” – Иван Рилски. Със спомена за богомилите и славата на последния български владетел. И пръв установява връзки с Русия. В него се чете и служи на роден език. В Рилския манастир Неофит е близо и до родното си място, а там намира и близки хора, които да го разбират и подкрепят. Всичко това е му е особено необходимо, за да започне това, към което се стреми. И изборът му да стане “ послушник” не на друг, а на духовник Йеротей – бивш учител в манастирското училище- също не е случаен. Оттук нататък животът и обстоятелствата ще го връщат към това начало много пъти. Престоят му в Рилския манастир, усърдието с което се

²⁵ Вж. По-подробно Радкова, Р.цит. съч. Стр.29.

²⁶ Шишманов, Ив.Нови студии в областта на българското възраждане, Сб.БАН,С., 1926, стр.447.

посвещава на ученето, цялата му дейност до учителстването в Габрово е успешно извървян път на духовно и идейно съзряване и подготовка за мисията в новото просветно движение.

И работата му в Копривщица по-късно е неизменно свързана с проповедите му, в които съществено място отделя на просветата. Винаги се усеща връзката между религиозните беседи и задачите на борбата с безпросветността.

Като пръв новобългарски учител, Неофит Рилски изпълнява задълженията си с изключителна отговорност. Тя е свързана с разбирането му, че новобългарското училище е нов тип училище, с нова организация, ново учебно съдържание и учителски кадри.

Приложената от него взаимоучителна организация на обучение позволява за кратко време да се обучат повече деца и изисква участието на по-напредналите ученици при обучението на начинаещите. За цялостната организация в работата на училището Неофит Рилски създава “Ученически дисциплинарен правилник”/1837г./, регламентиращ задълженията и поведението на учениците в училище и вън от него. Той използва доверените и способни ученици, които заемат определени длъжности – *показватели, дверници и надзиратели*. Основно задължение на всички ученици, според правилника, е спазването на всички правила школки и редовно посещение в училище.

Заслужава внимание използваната от него система за стимулиране моралните качества на учениците с отличителните знаци “прилежен”, “внимателен”, “благочинен”. Недостойното поведение наказва с други такива – “непослушен”, “безчинен”, “невнимателен”. Подобно на П.Берон, Неофит Рилски предвижда като крайна мярка и

“ изгонване от училище, за да не развъртава и добрите”.²⁷ Интерес в педагогическата му практика представлява т.н. “ договор” с най-съзнателните ученици, които стават негови помощници във възпитателната работа. С чувство за отговорност за успехите в училище, Неофит е строг и вискателен, постоянно се стреми да укрепи училищната дисциплина.

Работата му в Габровското училище продължава до 1837 година. Предприема едно пътуване до Света гора, а по-късно става учител в откритото от него новобългарско училище в Копривщица. За правилната организация на обучението в Копривщенското училище Неофит Рилски създава специален правилник, наречен “Устав”. Според този “Устав” учениците се задължават да идват редовно на училище тихо и прилично; да са с измити ръце и лице, с чисти коси и сресани; да пазят тишина и благоприличие, да не вземат чужди вещи, да говорят истината; да почитат и слушат родителите, да не дружат със злонравни и други. Прави впечатление, че “Уставът” съдържа онова, което всеки ученик трябва да спазва в училище и вън от него. Има и такива, които пряко са насочени към нравственото формиране на учениците. Обръща се специално внимание на културата на поведение на учениците, на внимателното отношение към учителя, към родителите и по-възрастните хора. В спомените си за Копривщенското училище Йоаким Груев отбелязва, че Неофит се отличавал с ораторска дарба и всяка седмица държал пред учениците и обществеността нравоучителни беседи с нравствено-религиозно съдържание. Неофит не пропуска да свърже религиозните беседи с необходимостта от просвета на народа. Върху нравственото формиране на учениците си той влияе особено силно с обаятелната си личност, с дейността си, с подготовката си на учител на целия

²⁷ Вж. Каролев, Р.История на Габровското училище.С., 1926, стр.17.

български народ .Времето от 1847 до 1852 година Неофит Рилски завежда катедра по славянски езици в богословското училище на о-в Халки.След това вече решава да са прибере в манастира.Макар, че монасите не са настроени особено доброжелателно към него. Някои от тях силно го ревнуват от “ просвещението”. В манастира Неофит се надява да намери спокойствие и усамотение, за да има възможност да работи. Но много скоро е избран за манастирски секретар и поема манастирското училище. Желаетелите да се учат при него са много и е принуден на някои да откаже.

Неофит е наскърбен от ежбите и консерватизма в мисленето на част от манастирските отци.Не разбира подбудите за конфликтите, породени понякога от стремеж за лично облагодетелстване. Желанието му да намери в манастира спокойствие за творческа дейност не се осъществява.Независимо от това, никога не скъсва връзката си с манастира, където и да се намира.:” Аз отцы и братия мои почитатели, ако и да сам отлучен от вашето братско сожителство духом обаче никога се не отлучавам и вменявам себе като един оуд святаго онаго тела братства глаголю нашего”.²⁸ Преминава през тежки душевни терзания, но не престава да се труди. Убеден е, че не бива да унива и да отстъпва от предварителните си замисли, защото вярва, че “Бог дава, но в кошара не вкарва”.²⁹

За цялостната му просветна и книжовна дейност от значение е и особеното състояние на духа на Неофит Рилски.Той е човек с изключително реалистичен поглед върху света. Без да е безбожник в расо, твърде много разчита на знанията и затова противоречията между наука и религия изяснява в полза на науката. Интересува се и от физика, география, метеорология, анатомия и други.

²⁸ Шишманов, Ив.Нови студии.....стр.187-

²⁹ Пак там, стр.409.

Писмото му до Райно Попович е доказателство за неособеното гостоприемство и доброжелателност, които заварва в манастира. Чувства се потиснат, недоволен е от манастирските задължения, които му пречат на основното – работата по речника – “от каквото сам дошел още перо не сам похванал да пишем от него и нито имам надежда, защото не можем поне в следующем да продължавам това дело, каквото когато бех вон.”³⁰.

Отец Неофит не е безучастен и към обществения живот. Живо се интересува от събитията на своето време, особено що се отнася до страната ни. Рилският монах по свой начин откликва на всичко, което засяга съдбата на народа ни, показвайки своята загриженост за бъдещето на българите. За успеха на общонародните дела са необходими обединените усилия на всички слоеве от българското общество. За авторитета на Неофит свидетелства и фактът, че кандидатурата му е включена за търновски митрополит, за архиерей на търновци. Безспорно, обаче Рилският манастир заема особено място в живота на Неофит. Затова и след всяко отпътуване от него за различна по характер народополезна дейност, Неофит се връща в него. С не по-малко значение за него е и работата му като учител. С необходимата сериозност и загриженост Неофит се отнася към проблемите на възпитанието в българското възрожденско училище. Особено се откроява грижата му за патриотичното възпитание на подрастващите.” Обичай отечеството си, нито да пожелаеш друго отечество освен него, защото такова желание вменява се за начало на всяко предателство”³¹.

Подобаващо място в педагогическата му дейност заема личността на учителя. Личният пример на учителя с нравствен облик

³⁰НБКМ, БИА, ф.372, а.е.11, л.45, писмо от 16.XII.1839г.

³¹Доросиев, Л.Неофит Рилски – патриарх на българските книжовници и педагози.С., 1932, стр.6.

и обществен профил е неоспоримо изискване за успешна възпитателна работа.

За дейността и обаятелната личност на Неофит научаваме и от В.Григорович. Посетил много манастири, той признава, че всичко, което вижда в Рилския манастир, говори в негова полза. Отвореното от Неофит училище, което сам авторът посещава сутрин и вечер, усърдието на учителя да му съдейства чрез преписи на ръкописи са повод за думите:” В тая потруждение познавам и благосклонност Ваша и доброта на учениците Ваши”³².Григорович е възхитен от реда, начина на обучението и усърдието на младите послушници, дякони и свещеници дошли от много краища на отечеството – Разлог, Панагюрище, Самоков, Мелник, Батак, Плевен, Свищов и др. Удивен е от умението на Неофит, когото нарича “ забележителен автодидактик”, да преподава гръцки, славянски, български и църковна история при твърде ограничени пособия, с които разполага. Високо оценява и писателската/книжовната/ дейност на Неофит, като специално внимание обръща на подготвения от него речник. Заради цялостната си дейност, по дълбоко убеждение на Григорович, името на Неофит ще заеме достойно място в историята на просветното ни дело и няма да бъде забравено.”Как отличний знаток своего отечества, он собрал в своем словаре все оттенки диалектов в формах, словах и оборотах выражений, а также включил сюда пословицы и поговорки. Сочинение это будет состоять из двух частей, греко-болгарского и болгарско-греческого словаря”³³.

Работата на Неофит в новобългарското училище е свързана със задачата в кратък срок да бъдат ограмотени много българи. Основните характеристики на новобългарската просвета –

³² Григорович, В. Очерк ученаго путешествия по Европейской Турции, Ученые записки Казанского университета, 1848, кн.3.

³³ Пак там, стр-153.

демократичност с национален заряд откриваме и преди него в някои идеи на д-р Петър Берон, Ем. Васкидович, Н.Бозвели, В.Априлов и други. Заслугата на Неофит се отнася и до възможността му да обедини и приложи този обобщен опит, фокусирайки се и върху задачите на националноосвободителното движение.

Не се бори с оръжие в ръка, но това не му пречи да е борец по дух. Без да е бунтовник в гората, той е бунтовник в сърцето си, в ума си. Отказва се от почести и титли, за да събужда в детските глави жаждата за знание.

НЕОФИТ РИЛСКИ - ПЕДАГОГ – НОВАТОР

Неофит Рилски впечатлява изследователите с изключителната си отвореност към всичко ново, което позволява на един народ да се почувства равностоен с останалите европейски народи, демонстрирайки духовно богатство и културна висота.

Основна идея в творбите и дейността на новобългарските просветни дейци е тази *за обучението на роден език*. Тя стои в основата на цялостната дейност на Неофит Рилски. По безспорен начин тя е обоснована от него в “Българска граматика”. Подчертава ролята на родния език за утвърждаване на българското самосъзнание и българската нация. В т.н. “Филологическо предуведумление” Неофит изтъква значението на родния език за културното развитие на българите, за усъвършенстване на българския книжовен език и използването му като сигурна бариера срещу чуждите домогвания. Разглеждането на родния език от Неофит като средство за

приобщаване към духовното наследство на народа е същностна черта на неговата книжовно-просветна дейност.³⁴

Особено актуално звучи разбирането на първия новобългарски учител за подготовката на *учители от нов тип* – годни за мисията, която трябва да изпълняват в културния просперитет на един народ. Днес, когато се изправяме пред предизвикателствата на XXI век, призивът на Неофит Рилски за подготовката на учители, годни да отговорят на потребностите на времето трябва да се превърне в програма за действие.

Водеща идея в цялостната дейност на Неофит Рилски е тази за *историческата мисия на училището* – да служи на потребностите на обществото, да отговаря на интересите на народа си. В неговия случай да подготви подрастващото поколение за духовното и политическо освобождение на българите.

Новаторска е и идеята на Неофит да използва нов подход в учебно-възпитателната дейност с учениците си. Сътрудничеството на учителя в процеса на работата с по-големите и надарени ученици, допринася за активизиране на всички в учебния процес. Т.н. “договор”, който той сключва с по-големите ученици стои в основата на успехите му като учител. Сътрудничеството в учебно-възпитателната работа между учители и ученици е съществена част от педагогическа работа по използване на съвременни методи и подходи в учебния процес.

Идеята му за *специфична материална база* в училището, която да отговаря на задачите поставени пред него, е свързана с преустройството на възрожденското ни училище, което не може да се извърши без подходяща база.

³⁴Вж. По-подробно Попов, Ат. и Н.Филипова, Н.Рилски – родолюбец, книжовник и педагог-новатор, Струма, 1992, кн.1.

Без да пренебрегва основната задача на българското възрожденско училище за разширяване умствения кръгзор на учениците, Неофит обръща сериозно внимание и на другите страни от формиране на учениковата личност – нравствено, трудово, естетическо. Особено го вълнува *патриотичното възпитание* на българските деца. Чувството за патриотичен дълг към отечеството той смята за основата на човешкия живот. ”Обичай отечеството си, нито да пожелаеш друго отечество освен него, защото такова желание вменява се за начало на всяко предателство”.

Не по-малко отговорно Неофит Рилски се отнася и към въпроса за *училищната дисциплина*. Тя, според него е залог за успешна учебно-възпитателна дейност. Затова държи много да възпитава, дисциплинираност у учениците си. Затова и създава най-вече училищните правилници. Ясно очертаните права и задължения в училище от всички, които са ангажирани с тази дейност осигуряват добра организация и ред в обучението.

Актуално звучи разбирането му за партньорство между училището и семейството при възпитанието на подрастващите. Посещенията в семействата на учениците, разговорите с родителите на педагогически теми, целят привличането на родителската общност към делото на възпитанието. Особено онези родители, които имат афинитет към педагогическата работа. По този начин Неофит цели да осъществи *многофакторно възпитателно въздействие* – училище, семейство, общество, другарска среда. Иска да разшири връзката семейство-общество, укрепва обвързаността между родители и училище.³⁵ Убеден в необходимостта от връзка между училищната и извънучилищната дейност, Неофит Рилски се стреми да ангажира

³⁵Вж. Попов, Ат. и Н.Филипова, цит.статия, стр.77.

най-вече семейството в решаване задачите на българското възрожденско училище.

Съществено място в педагогическата си дейност Неофит отделя на *нравственото възпитание* на своите ученици. В това отношение според “Правилника”, създаден от него учениците са длъжни: да имат всегда любов помежду си; да не сквернословат; да не крадат, да не лъжат; да обичат близките си; да не вършат никому зло и др.

Въпросът за *ново учебно съдържание*, за издаването на учебници и учебни пособия, за разпространение на новобългарската книга вълнуват Неофит през целия му живот. За нуждата от повече учебни книги разбираме от кореспонденцията на известни по онова време културно-просветни дейци. В много от тези писма се усеща загрижеността за необходимите книги, за това, откъде могат да се набавят, къде да се отпечатат, за да се предоставят на училищата, как да се подпомогне размножаването им и др. Затова думите му в предговора на “Българска граматика” звучат толкова силно:”Де се е видело училище без училищните в него книги? И може ли да се нарече училище онова, в което се не предава поне граматическо учение, ако не други по-високи науки? Познали са отчасти и нашите единопленни тая погрешност, сиреч защо са потребни и училищата равно, колкото и църквите...защо псалтирите и часословите не са школки книги, но църковни и установени са за богомолство в църквите, а не за учене в училищата”...По-напред да се напечатат на нашия български език потребните за учението книги, а после вехтият и новият завет”.

Настъпилите промени у нас през епохата на Възраждането, свързани със светския характер на училището, нова училищна организация, ново образователно съдържание и методи на преподаване, изграждането на книжовния език, ролята на учителя в

цялостния културен процес, са начало на едно по-пълноценно културно общуване със света, за по-ясно осмисляне на национално-политическите и културно-историческите задачи на българското общество.

В този процес мястото на Неофит Рилски е сред най-всеотдайните. Посветил целия си живот за духовното и политическо възраждане на народа си, той никога не е доволен от постигнатото. Затова думите и делата му звучат като откровения на търсеца и неспокойна натура, като програма за действие, за чието изпълнение трябва да се обединят силите на целия български народ. И особено на българската възрожденска интелигенция, която е призвана да моделира образа на страната ни пред останалия културен и образован свят.

Убеден, че за благоденствието на един новосъбуден народ най-потребни са просвещението и съгласието, Неофит не знае почивка, защото дните са като птичи криле – бързо отлитат. Затова бърза докато очите и тялото му позволяват да се грижи за народното просвещение по най-добрия начин. Един страх, обаче, владее душата му. Като умре кой ще се грижи за книгите му – хора невежи и богохулни могат да ги разпилеят.

Признание за голямото му дело и изключителните му заслуги за културно-духовното израстване на народа ни дават неговите ученици, определяйки го като: “отец на езика ни”, “сияйна звезда на българския небосклон”, “патриарх на българските учители и поданици”, “един от тези монаси, които правят чест на името си” и др. А в писмото на неговия ученик Гаврил Моравенов четем: “най-щастливи са ония

люде, които имат щастието да ви спечелят, ако познават добре
достоинствата ви”³⁶.

Елинист по образование и искрен патриот по дух, Неофит Рилски е в кръга на онези културно-просветни дейци от началото на XIX век, чиято дейност допринася изключително много в търсенето на собствен образ на българската култура и просвета. Затова силата и значимостта на личността и делото му са съизмерими с най-светлите умове на възрожденската епоха.

³⁶ Снегаров, Ив. Цит.съч. стр.247-251.